

Отримано: 17 листопада 2021 р.

Прорецензовано: 2 грудня 2021 р.

Прийнято до друку: 3 грудня 2021 р.

e-mail: motornyi@i.ua

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-12(80)-109-112

Моторний А. В. Чеський письменник Алексей Плудек у листах до українського богеміста Володимира Моторного. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 12(80). С. 109–112.

УДК: [[821.162.3-051А.Плудек: 821.161.2-051В.Моторний]:821.162.5.09]''1970/1990''

Моторний Андрій Володимирович,

кандидат філологічних наук, доцент,

Національний університет «Львівська політехніка»

ЧЕСЬКИЙ ПИСЬМЕННИК АЛЕКСЕЙ ПЛУДЕК У ЛИСТАХ ДО УКРАЇНСЬКОГО БОГЕМІСТА ВОЛОДИМИРА МОТОРНОГО

У публікації презентовані особисті листи чеського письменника, драматурга, сценариста, громадсько-політичного діяча середини – другої половини ХХ століття Алексея Плудека до українського вченого-славіста, літературознавця, дипломата, професора Львівського університету Володимира Моторного. Порушені у листах питання розглядаються як на тлі специфіки розвитку літературного процесу в Чехословаччині періоду так званої «нормалізації» загалом, так і тієї ролі, яку відігравав у ньому А. Плудек не лише як письменник, але й як один з керівників офіційної творчої спілки та головний редактор літературознавчого часопису. Висвітлюються також проблеми, пов'язані з історією створення окремих творів чеського прозаїка та подальшими оцінками їх чехословацькою та зарубіжною літературною критикою. Особлива увага зосереджена на місці серболужицької тематики як у літературознавчих дослідженнях В. Моторного, так і у письменницькому доробку А. Плудека. Презентовані листи охоплюють 70-ті – 90-ті роки минулого століття, які були періодом особливо активної суспільно-політичної та творчої діяльності Алексея Плудека.

Ключові слова: Алексей Плудек, чеська література періоду «нормалізації», Лужиця, серболужичани.

Andrii Motornyi,

PhD, assistant professor, Lviv politechnic National University

CZECH WRITER ALEXEJ PLUDEK IN LETTERS TO UKRAJINIAN SCHOLAR VOLODYMYR MOTORNYI

Personal letters of the Czech writer, of the middle of the second half of the twentieth century Alexej Pludek (1923–2002) to the Ukrainian scholar-slavist, literary scholar, professor of Lviv University Volodymyr Motornyi (1929–2015) are presented in this work. The issues, given in the letters are considered on the background of the specifics of the development of the literary process in Czechoslovakia in so-called "normalization period". There are also issues related to the creation of individual works by the Czech writer and further evaluation of them by Czechoslovak and foreign literary criticism.

Problems related to the history of the creation of individual works of the Czech prose writer and their subsequent assessments by Czechoslovak and foreign literary critics are also covered. Special attention is paid to the place of Serbo-Lusatian themes both in V. Motornyi's literary studies and in A. Pludek's literary work. The presented letters cover the 70s – 90s of the last century, which were the period of particularly active socio-political and creative activity of Alexej Pludek.

Alexej Pludek, whose literary debut took place in the 1940s, was a Czech writer, politician, playwright, editor and public figure whose works were especially popular in the 1970s and 1980s. The author is known primarily for his novels on historical themes, as well as works in the genre of science fiction.

Volodymyr Motornyi (1929–2015) was a Ukrainian scholar, professor of Slavic philology at National Ivan Franko University of Lviv, author of numerous works on Czech and Serbo-Lusatian literature as well as on Czech-Ukrainian, Lusatian-Ukrainian and Czech-Lusatian literary and cultural ties.

Key words: Aleksei Pludek, Czech literature in Normalization period, Lusatia, Lusatians, Volodymyr Motornyi.

Чеський письменник, драматург, сценарист, журналіст та громадсько-політичний діяч Алексей Плудек (Alexej Pludek 1923–2002) був людиною з дуже суперечливими життєвими поглядами, без перебільшення неординарною особистістю, який встиг обзавестися як чималою кількістю друзів, так і відвертих ворогів. Разом з тим, його творчий спадок як талановитого письменника займає помітне місце в історії чеської літератури минулого століття. Саме перу Плудека належать, зокрема, такі твори, як «Радник великих радців» (Rádce velkých rádčů, 1975), «Чеський король Карл» (Český král Karel, 1978), «Ворог з Атлантиди» (Nepřítel z Atlantidy, 1981), «Чеська сварка» (Česká pře, 1989) та ін. Свідченням популярності книг письменника на батьківщині, та за її межами є їх численні переклади не лише у колишніх соціалістичних країнах (напр., СРСР, НДР, СФРЮ), але й у ФРН, Нідерландах тощо.

В особистому архіві львівського богеміста та сорабіста, професора Володимира Моторного (1929–2015) зберігається доволі об'ємна папка з адресованими йому листами від А. Плудека, якого він добре знав особисто протягом багатьох років. Хронологічно ці документи охоплюють період 70-их – 90-их років минулого століття. Вони привідкривають своєрідну завісу над творчою кухнею письменника, його життєвими планами, навіть відображають деякі його погляди, з якими можна погоджуватись, або ні, але які є по-своєму цікавими для дослідника.

Безперечно, Алексей Плудек був людиною суперечливою: з однієї сторони він позиціонував себе як комуніст, навіть входив до складу керівництва Спілки письменників періоду так званої «нормалізації», однак, разом з тим, не просто цікавився, але, наприклад, відверто і щиро захоплювався містицизмом (особливо після відвідення Індії). Мало того – після виходу у світ його роману «Ва-банк» (Vabank, 1974) Плудек був ще й звинувачений в антисемітизмі. Причому досить показовим є той факт, що ці звинувачення звучали не лише з боку представників тодішньої чеської еміграції (що можна було б ще пояснити з огляду на політичну ситуацію в країні середини 70-их років минулого століття та враховуючи посади, які

обіймав тоді А. Плудек, зокрема як головний редактор журналу «Літерарні мнесічнік» (Literární měsíčník), але й зі сторони провідних представників офіційної літературної критики в самій, соціалістичній на той час, Чехословаччині. Вже після «оксамитової» революції Плудек обирався депутатом парламенту, у 1992 році був також засновником громадського руху «Слов'янська унія» («Slovanská unie»), в основі ідеології якого переплетені «осучаснені» ідеї панславізму з націоналістичними.

Слід зазначити, що сам Алексей Плудек неодноразово відкидав будь-які звинувачення на свою адресу (у тому числі і в листах, презентованих нижче).

Принагідно зазначимо, що деякі представники сучасної чеської літературної критики у своєрідний спосіб «помстилися» Алексею Плудеку, навіть не згадавши його ім'я у низці довідкових тематичних видань, які опубліковані протягом останнього часу. Так, наприклад, прізвище письменника відсутнє у багатотомному «Лексиконі чеської літератури» (Lexikon české literatury), окремі частини якого виходили з 1985 до 2008 року і який, очевидно, претендує на ґрунтовне джерело інформації щодо історії розвитку літературного процесу в Чехії попри всі політичні та інші впливи на нього [3].

Крім декількох десятків листівок (переважно вітального характеру), в архіві Володимира Моторного зберігається близько двадцяти листів до нього від Алексея Плудека, а також надзвичайно цікавий, на нашу думку, документ – детальна рукописна автобіографія чеського письменника, написана ним спеціально на прохання українського славіста і надіслана йому разом з листом від 28 серпня 1976 року. Очевидно, що у майбутньому її варто було б також опублікувати.

Усвідомлюючи, що в рамках однієї статті подати повні тексти всіх листів неможливо, ми відібрали для публікації найбільш цікаві, на наш погляд, уривки, які загалом відображають досить значний період творчого життя А. Плудека на тлі суспільних та політичних подій свідком і активним учасником яких був сам письменник.

Алексей Плудек, як і Володимир Моторний, підтримував тісні контакти з представниками творчої інтелігенції лужицьких сербів, неодноразово бував у Сербському інституті у Будишіні (Бауцені), інших культурних установах лужичан [2]. Тому й не дивно, що вже у першому (за хронологією збережених документів) листі від 25 травня 1971 р. до свого українського адресата він, зокрема, зазначає: «Ми маємо спільну зацікавленість у лужицько-сербській проблематиці, а тому хотів би запропонувати примірник мого репортажу, який чотири дні тому вийшов у журналі «Млади свет» (Mladý svět). Там є також згадка про Кіто Лоренца¹, який п'ять тижнів тому супроводжував мене у поїзді». У цьому ж листі А. Плудек повідомляє, що має намір передати В. Моторному сигнальний примірник своєї нової книги, назву якої, однак не вказує. Можна припустити, що йдеться про збірку для дітей «Оповіді давніх часів» (Pověsti dávných časů), яка побачила світ саме того року.

Варто зазначити, що характер листів А. Плудека до В. Моторного свідчить про абсолютно неформальні стосунки між чеським письменником та українським літературознавцем, базою яких, крім всього іншого, була, очевидно, їхня спільна зацікавленість у літературних дослідженнях (і не лише тих, що стосуються безпосередньо творчості самого Плудека), вивченні історії культурних взаємин слов'янських народів тощо. Так, наприклад, у листі від 9 жовтня 1972 р. А. Плудек інформує В. Моторного про те, що в одному з пражських книжкових антикваріатів знайшов для нього унікальну стару книгу, «яка стане тобі у нагоді у твоїх славістичних дослідженнях». На привеликий жаль, автор листа не вказав, про яку саме книгу йдеться. Ми не знаємо також, чи отримав згаданий книжковий раритет український дослідник.

Лужицька тема знову з'являється у листі від 3 січня 1973 року, у якому А. Плудек пише: «Милий Володя, у зв'язку з тим, що я скоро поїду до Будишіна і буду там вести перемовини у видавництві, дуже прошу тебе надати інформацію, чи був з Києва відправлений текст рецензії на «Оповіді давніх часів» у видавництво «Домовіна» в Будишіні. Наскільки я знаю, наприкінці грудня його там ще не було. У кожному випадку Павол Фелькель² про це не знав».

Листом від 30 квітня 1974 року А. Плудек інформує В. Моторного про те, що відправив йому поштою ще одну коректуру. І знову письменник чомусь не вказує назву свого нового твору, хоча відомо, що того року побачив світ вищезгаданий роман «Ва-банк». Зазначаючи, що це – кінцева коректура і книга вийде саме у такому варіанті, Алексей Плудек, зокрема, пише, що «...зробив у рукописі низку змін, доповнень і правок. Книга вийде у червні, найпізніше у липні».

Вже за декілька місяців, 22 жовтня 1974 року, Плудек пише своєму українському адресатові: «Надсилаю тобі ту книгу («Ва-банк» – А. М.) для Дмитра Павличка, а також декілька рецензій».³

У листі від 1 квітня 1975 р. А. Плудек розповідає: «...я як проклятий працював над завершенням мого нового роману «Радник великих раджив». Як ти знаєш, саме того історичного роману про часи середньовічної Індії, щоб віддати його, як це вимагалось, до кінця березня. Мені це вдалося зробити дещо раніше. Але, як тільки я відніс рукопис у видавництво і повернувся додому, мене охопила ангіна. Думаю, що це було якесь раптове послаблення, умовний рефлекс, або як там його називають психологи.

У цьому ж листі письменник ділиться враженнями від отриманого від Володимира Моторного українського перекладу свого роману «Ва-банк», який у 1975 році опублікував журнал «Всесвіт» (№№3, 4) у перекладі Дмитра Андрухів: «Для автора це є дійсно радість: гортати сторінки і, загалом, легко читати переклад, хоч зі скороченнями, але, з огляду на українського читача, зробленими, очевидно, з обережністю і в міру». Принагідно зазначимо, що на сторінках інтернету нам вдалося віднайти цікаві свідчення про невдалі спроби перешкодити публікації у «Всесвіті» перекладу цього роману. І знову (але тепер це вже відбувалось у СРСР) через його ніби то антисемітський характер. «Відстояти» цей твір зміг тодішній головний редактор журналу Дмитро Павличко [4].

«Цими днями, – продовжує А. Плудек свого листа, – починаю писати для видавництва «Домовіна» в Будишіні книгу про Лужицю – таку собі імпресію. Я назвав її «Лужицька сюїта» (поки що це робоча назва). Можливо так і залишу, а наразі кращого варіанту для назви не маю. Хочу, щоб це було відображенням моїх особистих почуттів, спогадів про зустрічі, про

¹ Кіто Лоренц (Kito Lorenc, 1938-2017) – лужицький письменник та перекладач. Свої твори писав верхньолужицькою та німецькою мовами.

² Павол Фелькель (Pawoł Völkel 1931-1997) – лужицький письменник, перекладач, видавець. Відомий також своїми науковими дослідженнями в галузі славістики.

³ В. Моторний познайомив А. Плудека зі своїм однокашником по Львівському університету письменником Д. Павличком орієнтовно у 1972, або у 1973 роках під час зустрічі у Празі.

враження від людей та всього того, що їх оточує, про відгуки з літератури і знайомства з історією... Вийде це до кінця року. Безумовно, з радістю надішлю тобі примірник.

Вчора був Великдень, на який я хотів їхати до Лужиці на цю незабутню, унікальну пасхальну традицію кінної ходи, про яку ти знаєш, але захворів. Тепер мушу знову чекати цілий довгий рік».

Торкаючись питання щодо відгуків на свій роман «Ва-банк» у тодішній Чехословаччині, А. Плудек у листі від 6 травня 1975 року зазначає: «...додаю [до цього листа] рецензію професора Грабака⁴ з філософського факультету у Брно (ти його точно знаєш). Рецензія була опублікована нещодавно і є набагато кращою, ніж подив Гани Грзалової⁵, яка була, на жаль, під впливом сіоністської пропаганди проти мене у передачі «Вільної Європи» та в емігрантському журналі «Свідчення», який видає у Парижі відомий Тігрід (Шонфельд)⁶, де на мене накинута дружина Шкворецького⁷ Саліварова (сіоністка)... Але є прислів'я, яке говорить, що, якщо на тебе нападає ворог, значить з тобою все гаразд. Про це мала б сказати також Гана Грзалова. Незабаром пошлю тобі також дуже хорошу рецензію, яку надрукували у словацькому журналі «Правда» в Братиславі. Це, напевно, найбільш позитивна рецензія, присвячена «Ва-банку», що для мене, мушу зізнатись, було великою несподіванкою, зокрема з огляду на те, що вона вийшла у Словаччині. Звичайно, для мене це дуже приємний факт».

У листі від 24 жовтня 1975 року А. Плудек знову згадує свою книжку про Лужицю: «Рукопис для «Домовини»... маю вже готовий, розмовляв з редакцією, зараз дещо переробляю останніх двадцять сторінок і 5 та 6 листопада їду, щоб передати їм остаточну версію. Книга буде називатись «Лужицькі зустрічі». Вийде приблизно через рік.

А мій «Ва-банк» був дуже швидко повністю розпроданий».

Далі у цьому зв'язку Плудек знову згадує критику з боку радіостанції «Вільна Європа», журналу «Свідчення», а також деяких інших західноєвропейських періодичних видань і додає: «Все це звучало в одній тональності. Напевно, вони цього навіть не читали. Дуже сумнівно, щоб ці критики у «Ді Вельт» та «Нойе Цюрхер Цайтунг» володіли чеською мовою. Бачу, що я попав у яблуко. І тут (у Чехословаччині – А. М.) не всі були, як тобі відомо, задоволені. Але були також дуже позитивні рецензії. Таким чином, автор може бути задоволений: суперечливе ставлення – це є те найкраще, що книга може викликати.

Зрозуміло, що я їм не дам спокою. Як тільки завершу свій історичний цикл (а це вже буде відносно скоро), розпочну роботу над аналітичним, суспільно спрямованим, широким образом чеської дійсності тих років. Потроху вже ловлю ідеї, спогади, характери людей, ситуації, тло, у яких це все мало б відбуватись, і так далі».

У листі від 10 лютого 1977 року А. Плудек пише про появу в пресі рецензії Гани Грзалової на його нову книгу – «найкращої з присвячених мені рецензій, які будь-хто на будь-що [з моїх творів] написав». Письменник знову не вказує назву книги, але, судячи з тексту листа, йдеться не про щойно видані у Будишині «Лужицькі зустрічі», а про нове видання роману «Радник великих раджив».

Листом від 24 лютого 1977 року А. Плудек інформує про те, що надсилає Володимирі Моторному та Костянтину Трофимовичу⁸ примірники своєї нової книжки про Лужицю. Слід зазначити, що прізвище К. Трофимовича у контексті серболужицької тематики неодноразово згадується у листах чеського письменника до В. Моторного, хоча, як нам відомо, особистого листування між Плудеком і Трофимовичем ніколи не було.

Дуже цікаво розповідає А. Плудек у листі від 7 вересня 1977 року про те, як отримав від видавництва замовлення на написання книги про Карла IV, 600-річчя від дня смерті якого відзначалось наступного, 1978 року під егідою ЮНЕСКО. За задумом видавництва майбутня книга не мала бути «...звичайною белетристикою, але дослідженням, чи чимось подібним. Крім того, в ідеологічному плані вона має опонувати реваншистським претензіям на цього володаря, короля та імператора. У Західній Німеччині різними інституціями готуються пам'ятні заходи, виставки, публікації і т. д. Вони мають показати його як німецького володаря, хоча насправді поняття «Священна Римська імперія» – це не те саме, що «Німеччина», а Карл був насамперед чеським королем у період, який передував гуситському революційному руху. Я пропозицію прийняв і в буквальному розумінні від рана до вечора цілих чотири місяці працював, тобто одночасно вивчав матеріал та писав. Я вже насправді не маю сил, а тут ще композитор Валек⁹ також хоче від мене синопсису лібрето про Карла IV».

Повертаючись до цієї ж теми у листі від 8 листопада 1977 року, А. Плудек пише: «...вчора я вже у остаточному варіанті передав рукопис у видавництво «Орбіс». Це – каторга. Я ніколи ще не писав 200 сторінок за чотири місяці (при цьому два останніх були присвячені правкам, дискусіям тощо). До того ще й фактографія. Це буде свого роду історичне есе про Карла IV, який завершив концепцію будівництва чеської середньовічної держави, реалізувавши...намагання династії Пршемисловичів».

«Милий Володя, – писав у листі від 16 серпня 1985 р. А. Плудек, – щиро тобі дякую за дуже добре зроблену книжку «Сучасні чеські письменники» [1]. Я в захопленні від твого ґрунтового підходу (як психологічного, так і теоретико-літературного) у всіх дослідженнях, написаних тобою.

Зараз чекаю на перевидання книги «Королевич, король, імператор» (Králevic, král, císař, 1983). Також очікую коректуру збірки «Пошуки антипода» (Hledání antipoda, 1986). Крім того, з дня на день чекаю авторські примірники німецького видання мого «Радника великих раджив». В німецькомовному варіанті їм його (роман – А.М.) не вдалося вмістити в одну книгу, тому це буде двотомник. Ну так, дійсно: вони ж мають у кожному слові на дві-три букви більше, ніж це треба».

⁴ Йозеф Грабак (Josef Hrabák, 1912-1987) – чеський літературознавець, професор університету, керівник філіалу Інституту чеської та світової літератури Академії наук ЧССР у м. Брно.

⁵ Гана Грзалова (Hana Hrzalová, народ. у 1929 р.) – чеський історик літератури та літературний критик. У період так званої «нормалізації» очолювала Інститут чеської та світової літератури Академії наук ЧССР.

⁶ Павел Тігрід (Pavel Tigrid, 1917-2003). Справжнє прізвище Шонфельд (Schönfeld) – чеський письменник, публіцист, міністр культури Чеської Республіки у 1994-1996 роках, один з провідних представників еміграції періоду перед «оксамитовою» революцією.

⁷ Йозеф Шкворцький (Josef Škvorecký, 1924-2012) – чеський та канадський (в еміграції) письменник, перекладач та видавець.

⁸ Костянтин Трофимович (1923-1993) – український учений-славіст, сорабіст, автор першого «Верхньолужицько-російського словника» (1974), багаторічний завідувач кафедри слов'янської філології Львівського університету.

⁹ Іржі Валек (Jiří Válek, 1923-2005) – чеський композитор та теоретик музики, публіцист.

Про початок своєї роботи над майбутнім романом «Чеська сварка» (Česká rře, 1989) А. Плудек пише у листі від 9 вересня 1985 року: «Наразі обробляю матеріал і роблю спробу написання перших сторінок, щоб віднайти ту правильну позицію. Нічого з того мені поки що не вдалося. Я змінив назву на «Правда Петра Пайна» з підзаголовком «Свідectво оксфордського майстра про чеську сварку». Йдеться про період гусизму. Я хочу це показати з іншої точки зору, в іншому вимірі оцінити принципову суперечку між гусизмом і католицизмом. Це буде своєрідне послання сьогоденню про причини цієї справи, а не про її зовнішні ознаки: битви, поєдинки, гуркіт і ревіння. Побачимо. Немає сенсу говорити про шкіру ведмеда, який ще бігає по лісу».

Чимало цікавих думок, окремих зауважень на ту чи іншу тему можна також прочитати з листівок, які А. Плудек надсилав В. Моторному не тільки з Праги, але й зі своїх поїздок до лужицьких сербів, Індії, Італії тощо.

На наше глибоке переконання, погляди письменника не мали б стояти на заваді об'єктивному ставленню до його літературної творчості. Алексей Плудек, як і ціла низка його колег по перу уособлюють собою хоч і неоднозначний, але, разом з тим, значний етап в розвитку чеської літератури ХХ століття, який, сподіваємось, дочекається своєї неупередженої оцінки.

Література:

1. Житник В., Лубківський Р., Моторний В. та ін. Сучасні чеські письменники. Київ: Дніпро, 1985. 146 с.
2. Моторний А. Лужиця у творчості Алексея Плудека. «Питання сорабістики». Львів, 2000. С. 129-136.
3. Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce. Praha, 1985–2008.
4. <http://www.vsesvit-journal.com/old/content/view/831/41/>